

TOHI FAKAHINOHINO MA'Á E

FAIAKÓ

TOHI FAKAHINOHINO MA'Á E

FAIAKÓ

Pulusi 'e he
Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
Sōleki Siti, 'Tutā

© 1994, 1999, 2001 'e he Intellectual Reserve, Inc.
Ma'u 'a e totonu fakalao kotoa pē
Paaki 'i he 'Iunaiteti Siteiti 'o 'Ameliká

Fakangofua 'i he lea faka-Pilitāniá: 3/01
Fakangofua ke liliú: 3/01
Ko hono liliu 'o e *Teaching Guidebook*
Tongan Language

Fakahokohoko ‘o e Tohí

Talateú	1
Teuteu‘i Fakalaumālie Koe	2
Faiako ‘o Hangē ko Sīsuú	4
Faka‘aonga‘i ha Ngaahi Founa Fakafaiako Kehekehe	10
Teuteu Ho‘o Lēsoní	15
Mahino Kia Koe Ho‘o Kau Akó	19
Ngaahi Pale ‘o e Faiakó	21
Fakahoko ‘o e Faiako Fakalalakaká ‘i he Koló	22
Fakamatala ki he Kalasi Ako‘i ‘o e Ongoongolelé	25
Ma‘u ‘o e Ngaahi Nāunau ‘o e Siasí mo e Fakamatala Fekau‘aki mo e Hisitōlia Fakafāmilí	28

Ko Hono Tufakí

‘Oku faka‘aonga‘i ‘a e *Tohi Fakahinohino mā‘á e Faiakó* fakataha mo e tefito‘i nāunau fakalēsoní pea ‘e ‘aonga foki ia ki he kau faiakó mo e toenga ‘o e kāingalotu ‘i he ngaahi ‘iuniti ‘oku nau faka‘aonga‘i e ngaahi nāunau fakalēsoni fakakātoá pe fakalūkufuá (vakai ki he *Fakamatala mā‘á e Kau Taki ‘o e Lakanga Fakataula‘eikí mo e Ngaahi Houalotú ‘i he Nāunau Fakalēsoní* [36363.900]). ‘E lava ke tokoni e tohi fakahinohinó ni ki he kāingalotú ke toe fakalalakaka ange ai ‘enau faiako ‘i ‘apí pea mo e ngaahi houalotu ‘a e Siasí. ‘Oku totonu ke ma‘u ‘e he faiako kotoa pē ha‘ane tatau; ‘e ‘aonga foki ‘eni ki he ‘ulu ‘o e fāmilí taki taha.

Talateú

Kuo fokotu'utu'u 'a e tohi fakahinohinó ni ma'á e ngaahi mātu'á, kau takí mo e kau faiakó. 'E lava ke faka'aonga'i fakafo'ituitui ia ke fakalelei'i 'aki e tu'unga fakafaiakó. 'E lava ke faka'aonga'i ia ke fakatefito mei ai 'a e kalasi Ako'i 'o e Ongongolelei pea mo e ngaahi fakataha'anga faiako fakalalakaká (vakai ki he peesi 25–27).

Na'e akonaki 'a e 'Eikí 'o pehē:

"Pea 'oku ou fai kiate kimoutolu 'a e fekau ke mou feako'i'aki 'iate kimoutolu 'a e akonaki 'o e pule'angá.

"Ke mou ako'i faivelenga pea 'e 'iate kimoutolu 'a 'eku 'ofá, koe'uhí ke akonekina 'a kimoutolu 'o kakato ange 'i he ngaahi tefito'i me'a, 'i he ngaahi tefito'i mo'oni, 'i he akonaki, 'i he fono 'o e ongoongolelei, 'i he ngaahi me'a kotoa pē 'oku kau ki he pule'anga 'o e 'Otuá 'a ia 'oku 'aonga ke mahino kiate kimoutolú" (T&F 88:77–78).

'Oku totonu ke hoko 'a e 'apí ko e tefito'i feitu'u ia ke fai ai 'a e akó. 'Oku pou-pou'i 'a e 'apí 'e he akonaki mo e ako 'oku fai 'i he lotú. 'Oku tau ma'u kotoa ha fatongia fakafaiako 'i he ongo feitu'u ni pea pehē foki mo hotau kaungā'apí mo e ní'ihí 'oku tau feohi faka'aho mo iá.

'Oku tau faiako ko ha mātu'a, ngaahi foha, ngaahi 'ofefine, husepāniti, uaifi, ngaahi tokoua mo ha tuofāfine. 'Oku tau faiako ko ha kau taki faka-Siasi, kau faiako he loki akó, kau faiako faka'api mo ha kau faiako 'a'ahi. 'Oku tau faiako foki ko ha kau kaungā ngāue, kaungā'api mo ha ngaahi kaungā-me'a. 'I he taimi 'e ní'ihí 'oku tau faiako 'aki 'etau ngaahi leá mo e ngaahi fakamo'oni 'oku tau fai ka 'oku lahi ange foki 'etau fa'a faiako 'aki 'etau fa'ifa'itaki'angá.

'I he matātahi 'o e Tahi Kāleli, na'e fakahinohino'i ai 'a Pita 'e he 'Eiki kuo toetu'ú 'o pehē, "Fafanga 'eku fanga sipi" (Sione 21:16–17). 'Oku fie ma'u 'i he uiui'i ke faiakó ke tau fafanga'i e ngaahi laumālie 'o e ní'ihí kehé 'aki e ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelei 'o tākiekina ai kinautolu ki he Fakamo'uí (vakai, Molonai 6:4). Fakakaukau ki he fatongia 'o e ako'i 'o e ongoongolelei 'i he fakamo'uí 'o e fānau 'a e Tamai Hēvaní. Te ke lava nai 'o fakakaukau-loto ki ha fatongia 'e toe faka'e'i'eiki pe toputapu ange ai?

Kapau ko ha mātu'a koe pe ko ha faiako toki ui fo'ou, mahalo te ke fu'u tokanga ange ki he fatongia ko 'ení. Manatu'i 'oku mateuteu e 'Eikí ke tokoni'i koe. Kuó ne tala'ofa mai kapau te tau loto fakatōkilalo mo tui, te Ne "liliu [ma'atautolu] 'a e ngaahi vaivaí ke mālohi" ('Eta 12:27). 'I he 'etau feinga ke fakalalakaka ange 'etau faiakó, te tau lava 'o langa 'i he ngaahi me'a kuo tau a'usiá mo e ngaahi taukei kuo tau fakatupulaki 'i he 'etau mo'uí. 'E lahi ange hotau ivi 'i he 'etau teuteu fakalelei, feinga ke fakamālohia 'a kinautolu 'oku tau ako'i pea mo falala ki he 'Eikí.

Teuteu'i Fakalaumālie Koe

ʻI hoʻo teuteuʻi fakalaumālie koé, ʻe hanga ʻe he Laumālié pe Laumālie Māʻoniʻoni ʻo tataki mo tokoniʻi koe ʻi hoʻo faiakó. ʻOku mahuʻinga e Laumālie Māʻoniʻoni ki hono akoʻi ʻo e ngaahi tefitoʻi moʻoni mo e ngaahi moʻoni ʻo e ongoongolelé. Naʻe folofola ʻa e ʻEikí, “Pea ʻe foaki ʻa e Laumālié kiate kimoutolu ʻi he lotu ʻo e tui, pea kapau ʻe ʻikai te mou maʻu ʻa e Laumālié, ʻoua te mou faiako” (T&F 42:14). ʻE tokoni e ngaahi fokotuʻu ko ʻení ʻi hoʻo teuteu ke faiako ʻo fakatatau mo e fakahinohino ʻa e Laumālie Māʻoniʻoni.

ʻAi ke Vaheʻi Koe

ʻI he taimi ʻoku uiuiʻi ai koe ke faiakó, ʻoku totonu ke vaheʻi mo foaki kiate koe ha ngaahi tāpuaki makehe ʻe hoʻo kau taki lakanga fakataulaʻeiki. ʻE tokoni e tāpuaki ko ʻení ke ke fakahoko ho uiuiʻi. ʻI hoʻo fai kotoa ko ia e meʻa te ke lavá ke

ngāue ai ʻi ho ʻuiuiʻi ke faiakó, ʻe hanga ʻe he ʻEikí ʻo fakalahi ho ivi pe mālohi ke tākiekina e niʻihi kehé ki he lelé. Te ne hanga foki ʻi he taimi ʻe fie maʻu aí, ʻo fakalahi ho ivi ʻo mahulu ange ia ho ngaahi talēnití mo e meʻa ko ia te ke lavá.

Fekumi ki he Fakahinohino ʻa e Laumālie Māʻoniʻoni

Fekumi ki he Laumālie Māʻoniʻoni ʻi hoʻo faiakó. Te ne lava ʻo tokoni ke fakamahino kiate koe ʻa e ngaahi fie maʻu ʻa hoʻo kau akó peá ke teuteuʻi e ngaahi lēsoni te ne feau ʻa e ngaahi fie maʻu ko iá. Te ne fakamolū ho lotó mo teuteuʻi ho ʻatamaí ke ke tali ha ngaahi tataki mo ha ngaahi ueʻi fakalaumālie ʻoku lahi angé.

Faʻa Lotu

Faʻa lotu mo kole ki he ʻEikí ke tāpuakiʻi koe ʻi hoʻo ako mo teuteu. ʻE ʻi ai ha taimi te ke lava ʻo tānaki atu ʻa e ʻaukaí ki hoʻo ngaahi lotú. Lotu ke mahino kia koe mo ke ʻofa ʻi he niʻihi fakafoʻituutui ʻokú ke akoʻi. Ako ke ke fakatokangaʻi mo mui-

mui ki he ngaahi ue'í 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'e hoko mai kia koé.

Ako e Folofolá

Ako 'i he fa'a lotu e folofolá. 'I ho'o fai iá, te ke 'ilo lahi ange ai ki he Fakamo'uí pea tupulaki ho'o 'ilo ki he mo'oni. 'E tokoni atu 'a e Laumālie Mā'oni'oni ke mahino kia koe 'a e folofolá mo ke 'ilo'i e founa 'oku nau kaungatonu ai ki he ngaahi fie ma'u 'a e kau mēmipa 'o e kalasí pe fāmilí. 'I hono tānaki atu e lotú mo e 'aukaí ki ho'o ako folofolá, 'e fakamālohia mo tatakí koe 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'i ho'o faiakó.

Mo'ui'aki 'a e Ongongolelé

Mo'ui'aki 'a e ngaahi akonaki 'o e ongoongolelé ki he kakato taha te ke lavá. Fakatomala mei ho'o ngaahi maumau-fono he kuohilí. 'I ho'o fai e ngaahi

me'á ni, te ke ma'u ai ha ivi mo ha mahino. 'E hāsino leva ki he ni'ihí kehé 'a e nonga mo e fiefia 'okú ke ma'u mei ho'o feinga ke mo'ui'aki 'o e ongoongolelé. Te nau ongo'i e fakamātoato 'a ho'o fakamo'oni mo e mālohi 'o ho'o tukupaá. 'E fakahinohino'i kinautolu 'e he sīpinga 'o ho'o mo'uí.

Na'e 'i ai ha faiake ne faingata'a ke ne ongo'i e tatakí 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'i he'ene teuteu lēsoní. 'I he'ene lotua ke ma'u ha tokoní, na'á ne fakatokanga'i 'okú ne ongo'i ha lotu 'ita ki hano kaungā'api ne ta'e 'ofa ange kiate ia. Na'á ne kole 'i he lotu fakatōkilalo ki he 'Eikí ke fakamolemole'i ia. Na'á ne 'a'ahi he 'aho hono hokó ki hono kaungā'apí mo kole fakamolemole ange 'i he ngaahi ongo'i tāufehi'a na'á ne ma'u kiate iá. Ne na toe vāofi ange mo hono kaungā'apí pea na'e lava leva ke ne toe fiefia 'i he tatakí 'a e Laumālie Mā'oni'oni.

Anga Fakatōkilalo

'E lava 'e he anga fakatōkilaló 'o tokoní'i koe ke ke faka'ehi'ehi mei he fakatauele ko ia ke ke manakoa pe fakafalala 'i ho'o 'iló pe ngaahi talēnití. Te ke lava 'o fakahaa'i ho'o anga fakatōkilaló 'i ha'o muimui ki he na'ina'i 'i he Lea Fakatā 3:5-6: "Falala ki [he 'Eikí] 'aki ho lotó kotoa pea 'oua na'á ke fa'aki ki ho poto 'o'ou. Ke ke fakaongoongo kiate ia 'i ho hala kotoa pē, pea 'e fakatonutonu 'e ia ho ngaahi 'alu'angá." Na'e akonaki 'a e 'Eikí, " Ke ke lotu mā'ulalo; pea 'e tatakí nima koe 'e he 'Eikí ko ho 'Otuá, pea foaki kiate koe 'a e tali ki ho'o ngaahi lotú" (T&F 112:10).

Faiako 'o Hangē ko Sīsuú

'Ofa 'Ia Kinautolu 'Okú ke Ako'í

Lolotonga e mo'ui 'a e Fakamo'uí he māmaní, na'á Ne fakahaa'í ha 'ofa mo ha mahino lahi ki he tokotaha kotoa pē. Na'á ne ako'í 'a e masivá, koloa'ía, li'e-kiná mo e kau fai angahalá. Na'á ne ako'í kitautolu ke tau 'ofa ki he tokotaha kotoa pē mo fetokoni'aki. Na'á ne pehē, " 'Oku ou tuku 'a e fekau fo'ou kiate kimoutolu, ko'e'uhí ke mou fe'ofa'aki kiate kimoutolu, pea hangē ko 'eku 'ofa kiate kimoutolú, ke mou fe'ofa'aki foki kiate kimoutolu" (Sione 13:34). 'I he'etau fakahaa'í ha 'ofa kia kinautolu 'oku tau ako'í, te nau 'ilo lahi ange ai ki honau mahu'inga ta'engatá, loto vilitaki ange ai ke ako pea mo'ulalao ange ai ki he Laumálié.

'Oku mahulu ange 'a e 'uhinga 'o e fai-ako 'o e ongoongolelei 'i he fai lēsoni pē he uike kotoa. 'Oku 'uhinga foki ia ke ke tokanga ki ho'o kau akó. Feinga ke ke 'ilo'í fakatāutaha kinautolu. 'E tokoni ia ke ke ako'í lelei ange ai kinautolu. Mahalo te nau fie ma'u ho'o tokoní 'i he taimi 'e 'i ai ha'anau ngaahi palopalemá, 'i he 'ikai ke nau ha'u ki

he kalasí pe 'i ai hanau ngaahi faingata'a'ia fakaesinó. Manatu'i e talanoa fakatātā 'a e Fakamo'uí ki he sipi 'e taha na'e molé (vakai, Luke 15:3–6).

Na'e 'ilo'i 'e ha faiako 'a ha ki'i tamasi'i ne tātātaha 'ene ha'u ki he kalasí, ko e taimi kotoa pē 'okú ne fetu'utaki ai ki he fāmili 'o e ki'i tamasi'i he lolotonga 'o e uiké, 'e ha'u e ki'i tamasi'i he 'aho Sāpaté ki he lotú. Na'á ne fa'a talanoa mo e mātū'á mo fakahaa'i ange 'ene 'ofa 'i he'ena ki'i tamasi'i. Na'á ne fa'a 'ave e ki'i tamasi'i mei he akó 'i he taimi ne ngāue ai e ongomātū'á, ke 'oua na'á ne lí'aki ha 'ekitiviti 'a e kalasí.

T ho'o hoko ko e faiakó, te ke lava foki 'o fai ha me'a lahi ke fakafeohi ki ho'o kalasí mo tokoni ke nau kei ului ai pē ki he ongoongoleléi. 'Oku mahu'inga makehe 'eni ki he kāingalotu fo'ou. Tokoni ma'u pē ke nau ongo'i 'oku talitali lelei kinautolu. Siofi ha ngaahi faingamālie ke nau kau ai ki he kalasí. Teteu'i koe ke ke ako'i e ngaahi mo'oni 'o e ongoongoleléi 'aki e Laumālie pea 'i he 'ofa foki.

Ako'i 'a e Ngaahi Mo'oni 'o e Ongoongoleléi

Na'e ako'i 'e he Fakamo'uí 'a e ngaahi mo'oni 'o e ongoongoleléi. Na'á Ne fakamamafa'i 'a e ngaahi 'uluaki tefito'i mo'oni mo e ngaahi ouaú—tuí, fakatomalá, papitaisó mo hono ma'u 'o e Laumālie Mā'oni'oni. Na'á Ne ako'i kিতautolu ke tau fe'ofa'aki mo fetauhi'aki. Na'á Ne akonaki fekau'aki mo e lakanga fakataula'eikí, ngaahi fuakavá mo e ngaahi ouaú pea pēhē foki ki he me'a kotoa pē kuo pau ke tau 'ilo'i, fakahoko

mo a'usia ke ha'u ai kiате lā. 'Oku totonu foki ke tau ako'i e ongoongoleléi 'o hangē ko 'ene hā 'i he folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau palōfita he ngaahi 'aho kimui ní. 'Oku 'ikai taau 'a e ngaahi taumu'a 'oku fakamāmani, ngaahi fakakaukau pe faka'uhinga fakafo'ituituú pe ngaahi akonaki 'oku fakafihí.

Na'e ako'i 'e he Fakamo'uí 'a e ongoongoleléi 'i ha founga faingofua. Na'á Ne faka'aonga'i ha ngaahi lea, talanoa, mo ha sippinga mei he mo'ui faka'ahó ne faingofua mo mahino ngofuá. Na'e kau 'i He'ene ngaahi lēsoní ha ngaahi me'a ne anga maheni 'ene hokó, 'a ia 'e lava 'o mahino ki he kakaí. Na'á Ne lea fekau'aki mo hono kumi 'o e sipi molé, fekumi ki ha pa'anga molé pea mo e fiefia 'i ha foki ki 'api ha foha maumaukoloá (vakai, Luke 15).

Na'e fa'a lave 'a e Fakamo'uí ki he folofolá 'i he lolotonga 'o 'Ene faiakó. Tataki 'a e ní'ihí 'okú ke ako'i 'i hono faka'aonga'i 'o e folofolá lolotonga e lēsoní. Tokoni ke mahino kia kinautolu ko ha kakai mo'oni 'a e kakai he folofolá ne nau a'usia ha ngaahi faingata'a mo ha fiefia 'i he'enu feinga ke tauhi ki he 'Eikí. Fai ha ngaahi fehu'i 'e fie ma'u ke kumi ai 'e ho'o kau akó 'a e ngaahi talí mei he folofolá. Fakalotolahi'i 'a e ní'ihí fakafo'ituituú ke ako 'i 'api pea fakahaa'i ki he ní'ihí 'okú ke ako'i 'a e founga 'e 'aonga ai e ako ko iá. Ako'i kinautolu ki he anga hono faka'aonga'i 'o e ngaahi tokoni fakaako 'i he folofolá. Vahe ha ngaahi ngāue ke fai 'a ia 'e fie ma'u ke fekumi ai 'a e kalasí 'i he folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau palōfita he ngaahi 'aho ki mui ní.

Faiako 'aki 'a e Laumālié

'Oku totonu ke fekumi 'a e kau faiakó ke ma'u e Laumālie 'o e 'Eikí 'i he taimi te nau faiako aí. 'E lava ke ako'í 'e ha taha ha ngaahi mo'oni kāfakafa pea 'e lava ke kau e kalasí 'i ha ngaahi fealea-'aki 'oku fakatupulakí ka 'o ka 'ikai 'i ai 'a e Laumālié, he 'ikai fu'u mahu'inga mālie 'a e ngaahi me'á ni ki he laumālie 'oku ako'í. 'I he taimi 'oku 'i ai 'a e Laumālié, 'oku fakamālohia e tokotaha kotoa pē 'i he'enau 'ofa ki he Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisí, 'i he'enau fe-'ofa'akí pea 'i he'enau tukupā ke mo'ui-'aki e ongoongolelé. 'Oku 'oatu heni ha ní'ihí 'o e ngaahi me'a te ke lava 'o fai ke fakaafe'í 'aki 'a e Laumālié 'i ho'ó faiakó:

- Kamata 'aki ha lotu.
- Faiako mei he folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau palōfita he ngaahi 'aho kimui ní.
- Fai ho'ó fakamo'oní.
- Vahevahe ha ngaahi me'a ne hoko pea fakaafe'í e ní'ihí kehé ke fai pehē.
- Faka'aonga'í 'a e hivá (vakai, peesi 11–12)
- Fakahaa'í ho'ó 'ofa ki he 'Eikí mo e ní'ihí kehé.

Kapau kuó ke mateuteu lelei, 'e hanga 'e he Laumālie Mā'oni'oní 'o fakamaama mo fakahinohino'í koe 'i ho'ó faiakó. Te ke lava 'o ma'u ha ngaahi fakakaukau ki he ní'ihí 'okú ke ako'í pea mo e me'a 'oku totonu ke ke fakamamafa'í 'i hono ako'í kinautolú. Te ke lava 'o ma'u ha

ngaahi fakakaukau mo ha ngaahi ongo fekau'aki mo e founga te ke lava ke ako'í lelei taha ai kinautolú. 'E fakalahi e mālohi 'o ho'ó ngaahi feinga faivelengá 'i ho'ó talangofua 'i he loto fakatōkilalo ki he ngaahi fanafana 'a e Laumālié. Te ke lava lelei ange foki 'o tokoni'í 'a kinautolu 'okú ke ako'í ke nau fakatoka-nga'í e mālohi 'o e Laumālié.

Fakaafe'í e Ako Fakamātoató

Na'e folofola 'a e 'Eikí, " Mou fekumi mei he ngaahi tohi lelei taha 'a e ngaahi lea 'o e potó; mou fekumi ki he 'iló, 'io, 'i he ako pea 'i he tui foki" (T&F 88:118). Ko e fatongia ia 'o e mēmipa takitaha ke ma'u ha 'ilo ki he mo'oní 'o fakafou 'i he'ene fai feinga pē 'iate iá. Ko ha fatongia ia 'o e faiakó ke ue'í 'i he ní'ihí kehé ha holi ke ako, mahino mo mo'ui-'aki e ongoongolelé. Ke fakahoko 'a e fatongia ko 'ení, te ke lava 'o fakatefito 'i ha ngaahi me'a 'e tolu:

1. Ue'í hake pea pukepuke 'a e tokanga 'a kinautolu 'okú ke ako'í. Ko ha kī ki hono fakahoko 'ení ko ho'ó loto vili-

taki 'a'au ke ako e ongoongoleleí. Ko e taha ko ho'ó faka'aonga'í ha ngaahi founga fakafaiako 'e mahino, fakamānako mo fakangalongata'a ai ho'ó ngaahi lēsoní (vakai, peesi 10–14). 'Oku matu'aki mahu'inga ke taki-ekina e tokanga 'a e kalasí he kamata'anga 'o ha lēsoní. 'I ho'ó palani ho'ó faiakó, fekumi ki ha ngaahi founga ke fakaafe'í 'aki e Laumālié, takiaki'í e tokanga 'a e tokotaha kotoa pē 'aki ha kamata'anga 'oku fakamānakó pea nofotaha 'í he tokā-teline pe tefito'í mo'oni 'e ako'í 'i he lēsoní.

2. Fakalotolahi'í e kau maí. Palani ha ngaahi founga 'e lava ke kau mai ai 'a e tokotaha kotoa pē ki ho'ó lēsoní. Te ke lava 'o kole ki ha taha ke ne lau ha lea pe potu folofola pe fai ha talanoa. Te ke lava 'o fakaafe'í ia ke ne tali ha ngaahi fehu'í pe alea'í tau'atāina 'a e nāunau fakalēsoní. Te ke lava 'o kole ki ha toko taha pe toko ua ke na hiva'í ha fo'í hiva pe tā ha me'alea. Te ke lava 'o filifili 'í he fa'a lotu ha taha ke fai ha'ane fakamo'oni pe vahevahe ha me'a fakatāutaha ne hoko 'a ia 'oku felāve'í mo e tefito 'o e lēsoní. 'I he taimi 'e ní'íhi 'e mahu'inga ke ke kole ki mu'a ha taha ke kau mai ke ne lava 'o akoako peá ne ongo'í fiemālie 'í he kau ki he lēsoní.

Ko ha tefito'í fakakaukau 'o ha lēsoni 'a ha faiako 'e taha ko e mahu'inga 'a hono lau 'o e Tohi 'a Molomoná. Na'á ne fakaafe'í 'a e to'u tupu 'í he'ene kalasí ke nau fakakaukau ki ha potu folofola kuo ne liliu 'enau mo'uí. Na'á

ne fakaafe'í leva ha toko tolu pe toko fā 'e lotu ke kau maí ke nau tu'u 'o vahevahe e ngaahi potu folofolá ki he kalasí pea fakamatala'í foki e founga kuo liliu ai 'enau mo'uí 'e he ngaahi potu folofola ko 'ení. 'I he vahevahe 'e he toko taha taki taha 'a e fa'ahinga ongo fakafiefia ko 'eni fekau'aki mo e mālohi 'o e Tohi 'a Molomoná, na'e ma'u ai 'e he kau mēmipa 'o e kalasí ha holi fakamātoato ke lau mo fakaulaululoto faka'aho ki he folofolá.

'Oku 'í ai ha kakai 'e ní'íhi te nau momou ke kau mai. 'Oua na'á ke kole ki ha ní'íhi fakafo'ítuitui ke lau le'o lahi pe lotu kae 'oua kuó ke fakapapau'í te nau ongo'í fiemālie pē ke fai ia. Kapau 'okú ke veiveiua fekau'aki mo ha fie kau mai ha taha, 'eke pe ko hai te ne fie fai iá kae 'oua na'á ke ui ha taha 'e momou ke fai iá. 'Oku 'í ai ha kau ako tokolahi te nau ako māmālie ke ongo'í fiemālie ke kau mai 'o kapau te nau mamata 'oku faka'apa'apa'í e ní'íhi 'oku kau ki he lēsoní.

3. Tokoni ke nau fakahoko 'a e me'a kuo nau akó. 'Oku totonu foki ke ke tokoni'í 'a e kau akó ke nau fakahoko 'í he ngaahi tūkunga 'o 'enau mo'uí 'a e me'a 'oku ako'í. 'E lava ke kau heni 'a e vahevahe ha ngāue ke fai mo ha ngaahi tukupā 'e tokoni ke a'usia ai 'e he kau mēmipā ha ngaahi me'a fakako'aki 'a e ngaahi mo'oni kuo ako'í. Manatu'í 'oku 'ikai mahu'inga 'a e ako ki he ongoongoleleí kae 'oua kuo mo'uí'aki ia.

Fakatupu ha 'Ātakai 'o e Akó

Ko e 'ātakai lelei taha ki hono ako 'o e ongoongolelei 'a e feitu'u ko ia 'oku tokanga ai e tokotaha kotoa pē 'oku ha'u ki he kalasí, ki he ako 'a e ní'ihi kehe 'i he kulupú. 'Oku tupulaki 'a e holi ke akó 'i he taimi 'oku fe'ofofani ai 'a e kau faiakó mo e kau akó mo nau fetokoni'aki ke mahino mo mo'ui'aki 'a e ongoongolelei. 'I he taimi 'okú ke ngāue fakataha ai mo ho'o kau akó ke fakatupu ha 'ātakai lelei 'o e akó, 'e sí'i-sí'i leva ke hoko ha ngaahi fakahoha'a. 'Oku totonu ke ke fai 'a ia kotoa pē te ke lavá ke fakatupu ai ha 'ātakai pehē pea mo tokoni'i 'a kinautolu 'okú ke ako'í ke nau 'ilo'i 'a e founga ke tokoni aí.

'Oku 'oatu heni ha ní'ihi 'o e ngaahi me'a te ke lava 'o fai ke tokoni ki hono fakatupu 'o ha 'ātakai 'o e akó:

- A'u taimi totonu mai mo e ngaahi nāunau fakafaiakó.
- Fakapapau'i 'oku ma'a, maau, fakafiemālie mo 'ata'atā 'a e loki akó mei ha ngaahi fakahoha'a.

- Kamata mo tuku 'i he taimi totonú.
- Fakafe'iloaki mo talitali lelei fakatāu-taha 'a e kau mēmipa 'o e kalasí, 'o ka lava.
- Fai 'a e ngaahi me'a 'e fakaafe'i 'aki 'a e Laumālié 'a ia 'okú ne poupou'i e 'apasiá mo e faka'apa'apá.
- 'Ofa 'i he kau mēmipa 'o e kalasí mo tokoni ke nau ongo'i fiemālie ke kau mai.
- Fai ha ngaahi fehu'i 'e tokoni ke fakatefito 'e tokanga 'a e kalasí 'i he tau-mu'á.
- Poupou'i 'a e kalasí ke nau fakafanongo ki he ní'ihi kehé 'i he anga faka'apa'apa mo e loto mahino.
- Faka'ehi'ehi mei he ngaahi fetalanoa-'aki te ne lava 'o maumau'i pe holoki 'a e ngaahi fakamo'oní pe 'ai ke mavahe 'a e Laumālié.

Mahalo 'e a'u ki he taimi kuó ke fai ai 'a e me'a kotoa pē te ke lavá ke fakatupu ha 'ātakai 'o e feako'akí, te ke kei fekuki pē mo ha ngaahi faingata'a. 'E tokoni atu 'a e ngaahi fokotu'u ko 'ení ke ke fakalelei'i ha ngaahi faingata'a pe ngaahi palopalema 'oku fa'a anga-maheni 'aki 'ene hokó:

- Kapau 'e hoko ha fakahoha'a, 'oua na'á ke toe lea kae 'oua kuó ke ma'u e tokanga 'a e tokotaha kotoa pē. Hoko atu leva 'a e lēsoní.
- Kapau 'oku 'i ai ha ní'ihi fakafaituitui pau 'oku nau talanoa lolotonga 'a e lēsoní, talanoa fakatāutaha mo nautolu hili 'a e kalasí 'o fehu'i ange

pe ko e hā te mo fai ke ola lelei ai 'a e kalasí.

- Kapau 'oku 'i ai ha taha 'okú ne mei-mei pule'i 'e ia e fealea'aki fakakalasí, hanga 'o fai e ngaahi fehu'í ki he kau mēmipa kehe 'o e kalasí pe te ke fokotu'u ange 'i he anga faka'apa'apa 'oku mou fie fanongo ki he kau mēmipa kehe 'oku te'eki ke kau maí.
- Kapau 'oku fai 'e he kau mēmipa 'o e kalasí ha ngaahi tali te ne tākiekina

'a e fealea'akí ke mama'o mei he tefito 'o e lēsoní, fakamālō ange pea taki fakafoki 'a e fealea'akí ki he tefito 'o e lēsoní.

'E holo 'a e 'ulungāanga fakahoha'á 'i ho'o 'ilo'i ha ngaahi founga ki he tokotaha kotoa pē he kulupú ke ne ongo'i 'oku 'ofa'i mo tali pea 'aonga foki 'ene kau maí.

Faka'aonga'i ha Ngaahi Founa Fakafaiako Kehekehe

‘Oku lahi ha ngaahi me’a te ke lava ‘o fai ke ‘ai ke fakamānako ‘aki ho’o lēsoni mo tokoni ke ako ‘e he kalasi ‘a e ngaahi mo’oni ‘o e ongoongolelei. ‘Oku ‘oatu heni ha ngaahi fokotu’u:

Faka'aonga'i ha Ngaahi Talanoa mo ha Ngaahi Sīpinga

‘Oku hanga ‘e he ngaahi talanoá mo e ngaahi sīpingá ‘o ue’i hake mo puke-puke e mahu’inga’ia ‘a e kakaí pea fakahaa’i foki e founa ‘e lava ke fakahoko ai ‘a e ngaahi tefitói mo’oni ‘o e ongoongolelei ‘i he mo’ui faka’ahó.

Te ke ma’u ha ngaahi talanoa fisifisi-mu’a ‘i he folofolá pea ‘i ho’o tohi lēsoni fakafaiakó. Ki mu’a pea kamata ho’o lēsoni, hanga ‘o ako ‘a e talanoa takitaha

‘okú ke palani ke faka’aonga’i. Akoako talanoa’i ia ‘o faka’aonga’i ha’o fakalea pē ‘a’áú. ‘E fakafanongo lelei ange ai ho’o kalasi ‘o kapau te ke fai ‘a e talanoá ‘i ho’o fakalea pē ‘a’áú kae ‘ikai ke ke laukonga fakahangatonu mei aí. ‘Oku fiefia foki ‘a e fānau iiki angé ‘i hono fakafaiva’i e ngaahi talanoá.

Na’e fa’a kamata ma’u pē ‘e ha faiako Palaimeli ‘ene lēsoni ‘aki ha talanoa mei he folofolá. Hangē ko ‘ení, ‘i he taimi na’á ne lēsoni ai he anga’ofá, na’á ne fai leva ‘a e talanoa ki he Samēlia lelei. ‘E fakakaukau-loto ‘a e fānau ki he tangata ne tā ‘e he kau kaiha’á pea mo e kau tangata ne hanga kehe ‘o fakalaka fakavevave ai. Ne nau mahu’inga’ia ‘i he anga’ofa mo e ngeia ‘o e tangata Samēliá ‘i he’ene tokanga’i ‘a e tangata

kafó. Na'e fakatu'otu'a ma'u pē 'a e fānaú ki he ngaahi talanoa ko 'ení. Na'e ako 'a e faiakó ke faka'aonga'i hono le'ó mo hono fofongá ke pukepuke 'aki e tokanga 'a 'ene kalasí. Na'e toe maheni ange 'a e kau mēmipá mo nau mahu-'inga'ia 'i he folofolá.

Faka'aonga'i 'a e Ngaahi Fakatātaá mo Ha Ngaahi Me'a Kehe

Na'e fa'a faka'aonga'i 'e he Fakamo'u'i ha fanga ki'i me'a faingofua 'i He'ene faiakó. Na'á Ne faka'aonga'i 'a e uité, 'one'oné, maká mo ha ngaahi me'a anga maheni kehe ke tokoni 'i hono fakamahino ki he kakaí 'Ene akonakí. Hangē ko 'ení, na'á Ne fakatau 'a e pule'anga 'o e langí ki ha koloa ma'ongo'onga ne hanga ai 'e ha tangata 'o fakatau atu 'a e me'a kotoa pē na'á ne ma'u ke ma'u mai ia (vakai, Mātiu 13:44).

Vakavakai holo. Ko e hā ha ngaahi me'a anga-maheni te ke lava 'o faka'aonga'i ke tokoni 'i hono fakamahino lelei ange ki he kalasí 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleléi?

Te ke lava 'o faka'aonga'i ha fanga ki'i tā fakatātā pe fakatātā faingofua ke fakamahino 'aki ha ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleléi. Faka'ali'ali ha fakatātā mei he Ngaahi Fakatātā 'o e Ongoongoleléi 'i ho'o fai ha talanoa mei he folofolá. Tā ha fanga ki'i fakatātā faingofua 'i he palakipoé pe 'i ha lau'i pepa ke toe fakamānako ange ai ha talanoa.

Na'e fai 'e ha faiako 'e taha ha lēsoni na'e fakatefito 'i he talanoa fakatātā 'a Sīsū ki he uité mo e teá. Na'e nofo 'a e kalasí 'i ha feitu'u faama ko ia na'e 'ilo'i 'e he faiakó 'e mahino kia kinautolu 'e lava ke faka'auha 'a e fanga ki'i uite ikí 'aki hano ta'aki vave 'o e vaó. Na'á ne teuteu'i ha ha'inga uite 'o fio mo ha vao. Na'á ne faka'ali'ali 'a e ha'inga ko 'ení 'i he kotoa 'o e lēsoni.

Na'e hanga 'e he faiako 'e taha 'o pou-pou'i 'a e kalasí ke nau fakakaukau ki ha me'a 'e lava ke fakafehoanaki mo e fakatomalá. Na'e fokotu'u mai 'e ha mēmipa 'e taha 'oku tatau e fakatomalá mo ha koa, te ne lava 'o fakama'a kitautolu mei he'etau ngaahi anghalá.

Faka'aonga'i 'a e Hivá

Ko e hivá ko ha founga fisifisimu'a ia ke fakaafe'i 'aki 'a e Laumalie 'o e 'Eiki ki ho'o lēsoni. 'Oku tokoni'i kitautolu ' e he hivá ke tau fakahaa'i 'a e ngaahi ongo 'e faingata'a ke lea 'aki.

'Oku hanga 'e he ngaahi himi 'a e Siasí 'o ako'i mai ha ngaahi tefito'i mo'oni lahi 'o e ongoongolelei pea 'e lava ke faka'aonga'i ia 'i ha fa'ahinga lēsoni pē. Te ke lava 'o faka'aonga'i ha taha fakafa'ituitui, ha kulupu, ha fāmili pe kalasi kakato ke nau hiva'i ha fo'i himi 'oku fekau'aki mo e lēsoni. Te ke lava foki 'o lau le'o-lahi ha fakalea 'o ha himi lolotonga 'oku tā 'e ha taha 'a e 'ōkaní pe pianó. Pe te ke lava 'o tā ha fo'i himi kuo 'osi hiki tepi.

Na'e teuteu'i 'e ha faiako 'e taha ha lēsoni 'i he ngāue tokoní. Na'á ne fili ha fo'i himi ne poupou ki he tefito'i fakakaukaú. Lolotonga 'a e lēsoni, na'á ne fakaafe'i ha fine'ofa 'e taha ke lau e fakalea 'o e fo'i himi ko 'ení kae fakaongo mai 'e ha tokotaha 'a hono fasi. Na'á ne kole ki he kalasí ke nau fakalaulauloto fakalongolongo ki he fakaleá 'i hono lau maí. Na'e tokoni 'a e hiva ko 'ení ke ongo'i mālohi ange ai 'e he kalasí 'a hono mahu'inga 'o e ngāue tokoní.

Fai ha Ngaahi Fehu'i 'e Fakaafe'i Mai ai Ha Ngaahi Fakakaukau Lelei mo Fakatupu ha Fealelea'aki

'E hanga 'e hono fai 'a e ngaahi fehu'i totonú 'o poupou'i ha ako lelei mo ha fealelea'aki 'i ho'o lēsoni. 'Oku lahi ha

ngaahi founga 'oku tokoni ai 'a e ngaahi fehu'i mo e ngaahi fealelea'aki. 'Oku nau tokoni ke pukepuke e tokanga 'a e kalasí lolotonga ha lēsoni. Te ke lava 'o 'ilo'i ai pe 'oku mahino 'a e lēsoni ki he kalasí. 'E lava ke feako'aki 'a e kau mēmipa 'o e kalasí 'i he'enau tali mo alea'i e ngaahi fehu'i. Te nau lava 'o ako 'a e founga ke fakahoko ai e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei 'i he'enau mo'ui faka'ahó.

'I ho'o teuteu 'a e lēsoni, fakapapau'i e ngaahi fehu'i te ke faí. 'E lava ke tokoni atu 'a e ngaahi fokotu'u ko 'ení.

- Fai ha ngaahi fehu'i 'e tokoni ki he kalasí ke nau fakakaukau ki ha tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei mo e founga 'e fakahoko ai kinautolu 'i he'enau mo'ui. 'Oku fa'a kamata 'a e ngaahi fehu'i fakatupu fakakaukaú 'aki 'a e "ko e hā hono 'uhinga?" pe "Na'e anga fēfē"? 'Oku totonu ke ke faka'ehi'ehi mei hono faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu'i 'e tali "io" pe "ikaí" pe tali 'aki ha fo'i lea pē 'e tahá.

Hangē ko 'ení, 'i hono ako'i 'o ha lēsoni fekau'aki mo hono fakatefito

‘etau mo’uí ‘i he Fakamo’uí, te ke lava ‘o fai ha ngaahi fehu’i hangē ko ‘ení:

“Oku ‘uhinga ki he hā ke langa ‘i he maka ‘o Kalaisi?”

“Ko e hā ha fakava’e, makehe mei he maka ‘o Kalaisi, ‘oku fa’a langa ai ‘e he kakai ‘enau mo’uí?”

“Kuo tāpuekina fēfē koe ‘i ho’o langa ho’o mo’uí ‘i he maka ‘o Kalaisi?”

- Fai ha ngaahi fehu’i te ne fakalotolahi’i ‘a e kalasi ke vahevahe mai ha ngaahi fakakaukau fakafo’ituitui pe me’a ne a’usia fakatāutahā. Hangē ko ‘ení:

“Ko e hā hono ‘uhinga ‘oku fekau’i ai kitautolu ‘e he ‘Eiki ke tau lotu ma’u peé?”

“Ko e hā ha founda kuó Ne tali ai ho’o ngaahi lotú?”

- Fai ha ngaahi fehu’i ‘e tokoni ki he kalasi ke nau fakahoko ‘a e ngaahi tefito’i mo’oni ‘o e ongoongolelé ‘i he’enau mo’uí. Hangē ko ‘ení:

“Te tau lava fēfē ke toe fakalalakala ange ‘etau teuteu ke tali lelei ‘a e ngaahi tali ki he’etau lotú?”

“Ko e hā ha founda te ke ‘ilo’i ai ko Sīsū Kalaisi ‘a e Fakamo’uí ‘o e māmaní?”

“E anga fēfē ha’o fakamālohia ho’o fakamo’oni ko Siosefa Sāmitá ko ha palōfita ia ‘a e ‘Otuá?”

Kapau ‘e fehu’i atu ha taha ‘oku ‘ikai ke ke lava ‘o tali, kole ki he kalasi ke nau tokoni ‘o tali ia pe fakahā ange ki he

tokotaha ko iá te ke ma’u mai ‘a e tali he kalasi ka hokó.

‘Oua na’á ke hoha’a kapau ‘oku fakalongolongo ‘a e kalasi hili ha’o fai ha fehu’i. ‘Oku nau fa’a fie ma’u ha taimi ke fakakaukau ai ki he ngaahi tali. Ka nongo ia, kapau ‘oku hā ta’e mahino kia kinautolu ‘a e fehu’i, te ke lava ‘o toe fakalea ia. ‘I ho’o fai ha fehu’i ki ha taha, ‘e tokoni ke ui ia ‘aki hono hingoa ‘uluaki pea toki fai ange ‘a e fehu’i.

Faka’osi, tokanga ke ‘oua na’á ke fakangata leva ha fealēlea’aki lelei koe’uhi ko ho’o feinga ke fakahoko kotoa ‘a e ngaahi me’a kuó ke teuteú. Ko e me’a ‘oku mahu’inga tahá ko hono ongo’i ‘e he kalasi e mālohi ‘o e Laumālié, fakalahi ‘enau mahino ki he ongoongolelé, ako ke fakahoko ‘a e ngaahi tefito’i mo’oni ‘o e ongoongolelé ‘i he’enau mo’uí pea mo fakamālohia ‘enau tukupā ke mo’ui’aki ‘a e ongoongolelé.

Fakaafe’i mai ha ‘A’ahi Makehe

‘E ‘i ai ha taimi te ke fa’a fakaafe’i mai ai ha ‘a’ahi makehe ki ho’o kalasi. Te ke lava ‘o kole ki ha mēmipa taau ‘o e Siasi ke ne fai ha lipooti, vahevahe ha tala-noa pe fai ha fakamo’oni. ‘Ai ke ‘ilo’i ki mu’a ‘e he tokotaha ko ‘ení ‘a e lahi ‘o e taimi te ne faka’aonga’i. Ma’u ha fakangofua mei ho’o pīsopé pe palesiteni fakakoló ki mu’a peá ke fakaafe’i ha taha ‘oku ‘ikai nofo ‘i ho uóti pe koló.

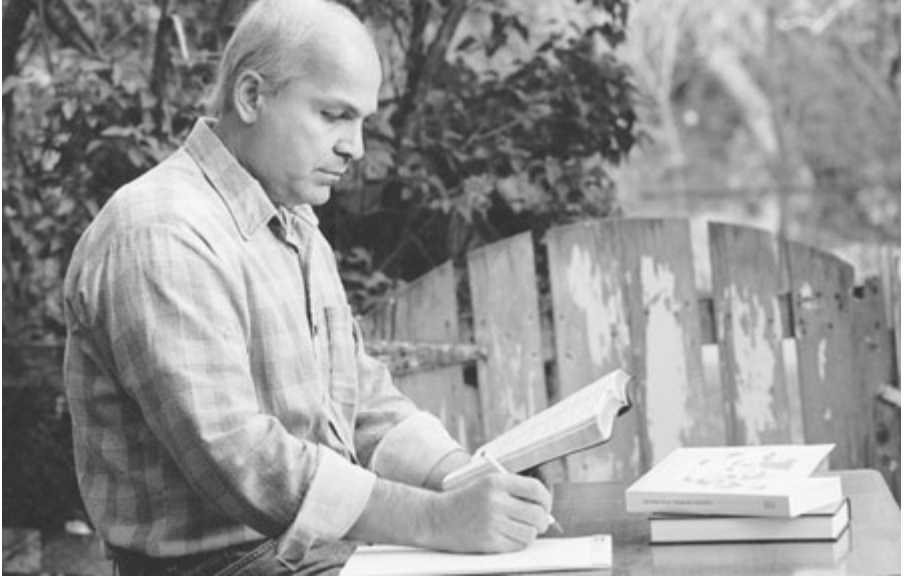
Na’e fakaafe’i ‘e ha palesiteni ‘o e kaumātu’á ha mēmipa kehe ke ha’u ‘o fakamatala ki he kaumātu’á ‘o fekau’aki mo

e founa te nau lava 'o 'ai ke fakamā-
nako ange 'enau ngaahi pōpoaki faiako
faka'apí ki he fānau 'oku nau 'a'ahi ki
aí. Na'e 'ikai ngata pē 'i hono ma'u 'e he
kau kaumātu'á ni ha mahino fo'ou ki he
'uhinga 'oku fie ma'u ke kau ai 'a e
fānau ki he'enau faiako faka'apí, ka ne
nau toe ma'u foki ha ngaahi fokotu'u
lahi ki he anga hono tokoni'i 'o e fānau
ke kau maí.

Faka'aonga'i 'a e Ngaahi 'Ekitivitií

'E lava foki 'a e ngaahi 'ekitivitií fai-
ngofua 'oku fekau'aki mo e lēsoni 'o
tokoni'i 'a e kalasí, tautautefito ki he
fānau mo e to'utupú, ke nau ako 'a e
ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongo-
leleí. 'Oku totonu ke fe'unga 'a e ngaahi
'ekitivitií peheé ki hono ako 'o e ongo-
ongoleleí. 'Oku lahi ha ngaahi tohi lē-
soni 'a e Siasí 'oku fakakau mai ai ha
ngaahi fokotu'u ki he ngaahi 'ekitivitií.

Teuteu Ho’o Lēsoní

‘Oku mahu’inga ke teuteu’i fakalelei ‘a e lēsoni te ke ako’i ke ke lava ‘o faka’ao-nga’i ai ngaahi tefito’i mo’oni ‘o e ongo-ongolelei ‘i he founnga ‘e ‘aonga tahá. ‘E lava ke tokoni atu ‘a e ngaahi fokotu’u ko ‘ení ki ho’o teuteu’i.

‘Ilo’i ‘a e Ngaahi Ma’u’anga Tokoní

Kuo ‘osi teuteu’i lelei ‘e he Siasí ha ngaahi nāunau fakalēsoni kuo fakangofua ‘o fakatefito ‘i he folofolá mo e ngaahi akonaki ‘a e kau palōfita ‘i he ngaahi ‘aho kimui ní. ‘Eke ki ho’o taki lakanga fakataula’eikí pe fakahoulotú pe ‘e faingamālie ‘a e ngaahi ma’u’anga tokoni ko ‘ení ke faka’aonga’i:

- Ha tohi lēsoni fakafaiako ne paaki ‘e he Siasí ki ho’o kalasí

- Ngaahi tohi folofolá ma’á ‘a e kau mēmipa ‘o e kalasí.
- Ngaahi makasini ‘a e Siasí ‘oku hā ai e ngaahi akonaki ‘a e kau palōfita he ngaahi ‘aho kimui ní
- Ngaahi tokoni ki hono ako ‘o e folofolá ‘e ma’u ‘i ho’o lea fakafonua

- Ko ha seti fakatātā ko e Ngaahi Fakatātā ‘o e Ongoongoleléi ‘a ia ‘oku totonu ke ‘i he laipeli ‘o homou falelotú.

Vakai‘i e ngaahi me‘a ‘e ‘atā ke ke faka-‘aonga‘i ke ke lava ‘o palani ha founa ‘e faka‘aonga‘i ai kinautolu ‘i ho‘o lēsoní. ‘Oku ‘ikai ke ke fie ma‘u ha ngaahi nāunau ‘oku lahi pe tōtū‘á ke ke hoko ai ko ha faiako lelei. Na‘e ako‘i ‘e Kalaisi ha ngaahi lēsoni lahi ‘i ha ‘ātakai faingofua mo masiva. Ko e Laumālié ‘a e mālohi mahu‘inga taha ‘i ho‘o faiakó. ‘Oku hanga ‘e hono faka‘aonga‘i totonu ‘o e ngaahi ma‘u‘anga tokoni fakafaiakó fakataha mo e tataki ‘a e Laumālié ‘o ‘omi ‘a e ivi ma‘ongo‘onga taha ki hono ako ‘o e ongoongoleléi.

Kamata Ki Mu‘a Ho‘o Teuteú

Teuteu ki mu‘a ho‘o ngaahi lēsoní. ‘Oku fa‘a tokoni ke kamata ako ‘a e ngaahi lēsoní ‘i ha ngaahi uike sí‘i ki mu‘a peá ke toki ako‘i kinautolú. ‘E ‘oatu ‘e he me‘á ni ha taimi ke ke fakakaukau mo lotua ai ‘a e ngaahi tefito ‘o e lēsoní mo ke teuteu fe‘unga ai.

Nofotaha ‘i he Taumu‘a ‘o e Lēsoní

Ko e lēsoni kotoa pē ‘okú ke ako‘i ‘oku totonu ke ‘i ai hano taumu‘a. Hangē ko ‘ení, ko e taumu‘a ‘o ha lēsoni fekau‘aki mo e ‘aukaí ko hono tokoni‘i ke mahino ki he kalasí e ngaahi tāpuaki ‘o e ‘aukaí pe mahu‘inga ‘o e ‘aukaí ki ha taumu‘a pau ‘i he Sāpate ‘aukaí. ‘Oku totonu ke

fakatefito pe nofo taha e ngaahi fakamatalá mo e fealēlea‘akí ‘i he taumu‘á.

Ke fili ‘a e taumu‘a ‘o e lēsoní, ako ‘a e tohi lēsoní mo e ngaahi potu folofola ‘oku ‘oatu aí. Kole ki he ‘Eikí ke tokoni ‘i hono fakamahino kia koe ‘a e ngaahi pōpoaki mahu‘inga taha mei he lēsoni ko ‘ení ma‘á e ní‘ihi fakafo‘ituitui ‘okú ke ako‘i. Fehu‘i lotu pē, “Ko e hā ha me‘a ‘oku totonu ke hoko ‘i he mo‘ui ‘a ‘eku kau akó ko ha ola ‘o e lēsoni ko ‘ení?” ‘Oku ‘i ai ha ngaahi lēsoni lahi ‘i he tohi lēsoni ‘a e Siasí ‘oku fakakau atu ai e taumu‘á. ‘E tokoni ‘a e ngaahi fakamatala ko ‘ení ke ke ‘ilo‘i e founa ‘oku totonu ke tākiekina ai ho‘o kau akó ‘e he lēsoni taki taha.

Fakapapau‘i ‘a e Me‘a ke Ako‘i

Hili ho‘o fakapapau‘i ‘a e taumu‘a ‘o ha lēsoni, hanga leva ‘o fili ‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘oku totonu ke ke ako‘i ke ne a‘usia e taumu‘a ko iá. ‘Oku lahi ha ngaahi tohi lēsoni ‘oku ‘i ai ha ngaahi potu folofola, ngaahi talanoa mo ha ngaahi fakamatala kehe ke tokoni ki ho‘o ako‘i ‘a e lēsoní. Ka ‘oku fa‘a ‘i ai ha lēsoni ‘e lahi ange ‘a e ngaahi fakamatala aí ‘i he me‘a te ke lava ‘o ako‘i he taimi kuo tuku atú. ‘I he taimi peheé, ‘oku totonu ke ke fili ‘a e nāunau ‘e ‘aonga taha ki ho‘o kau akó. Fehu‘i lotu pē, “Ko e fē ‘a e ngaahi tokāteline mo e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘i he lēsoní ‘e tokoni ki he kalasí ‘i he ngaahi faingata‘a ‘oku nau lolotonga fehangahangai mo iá?”

Kapau ‘okú ke fie ma‘u ha nāunau ‘oku ‘ikai hā he tohi lēsoní pe folofolá, faka-

kaukau ke ke faka'aonga'i ha ngaahi talanoa mo ha ngaahi lea mei ha pō-poaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí, Pōpoaki Faiako 'A'ahí mo e ngaahi makasini 'a e Siasí, tautautefito ki he ngaahi pōpoaki 'o e konifelenisi lahi.

'I ho'o fili ko ia 'a e me'a ke ako'í:

- Ako 'i he fa'a lotu 'a e hokohoko 'o e lēsoní.
- Fa'u ha lisi 'o e ngaahi tokāteline mo e ngaahi tefito'í mo'oni mahu'inga 'oku 'omi 'i he lēsoní.
- Manatu'í ma'u pē 'a e ngaahi fie ma'u mo e hisitōlia 'o kinautolu 'okú ke ako'í.
- Muimui ki he fakahinohino 'a e Laumālié.

'Oku fa'a lelei taha pē ke ke fakatefito 'i ha tefito'í mo'oni mahu'inga 'e taha pe ua.

Fili 'a e Founga Hono Ako'í

Hili ho'o fili 'a e me'a ke ako'í, kuo pau ke ke fili mo e founga ke ako'í 'aki iá. Ako 'a e fakamatalá peá ke fifili 'i he fa'a lotu ki he founga lelei taha ke ako'í 'aki ia ki he kalasí. 'Oku totonu ke tokoni 'a e ngaahi founga fakafaiakó ki he kau akó ke nau fakahoko 'a e me'a 'okú ke ako'í.

Ako fakalelei 'a e folofolá, ngaahi talanoa mo e ngaahi fakamatala kehe 'e ale-a'í 'i he ngaahi lēsoní mo ha fa'ahinga potu folofola kehe pē 'e tokoni ki ho'o ako'í 'a e tokāteline pe tefito'í mo'oni. Teuteu ke tokoni 'i hono fakamahino ki

he kalasí 'a e founga ke fakahoko ai 'a e ngaahi potu folofolá 'i he'enu mo'uí (vakai, 1 Nifai 19:23).

Fakakaukau foki ke ke faka'aonga'i ha ngaahi talanoa mo ha ngaahi sipinga mei ho'o mo'uí pea mo e mo'uí 'a e kalasí. Hangē ko 'ení, na'e ta'ofi 'e ha to'u tupu 'a 'ene ifi tapaká hili ha kalasi langa fakataula'eiki fekau'aki mo e Lea 'o e Potó 'a ia ne fakamatala'í ai 'e he faiakó 'a e me'a ne a'usia 'e hono tokouá hili 'ene ikuna'í 'a e tō'onga mo'ui ko 'ení. Na'e fakahaa'í 'e he sipinga ko 'ení 'e lava 'e ha taha ifi tapaka 'o liliu 'ene tō'onga mo'uí. Na'e tokoni 'a e fanongo e tokotaha ko 'ení ki he talanoá ni ke ne fakapapau'í ai te ne lava 'o liliu 'ene mo'uí.

Ke ma'u ha fakamatala fekau'aki mo e ngaahi founga fakafaiako 'e lava 'o tokoni ki ho'o fai 'a e lēsoní, vakai ki he peesi 10–14 'o e tohi fakahinohinó ni.

Palani ha Fakamā'opo'opo Faka'osi

Na'e fa'a fakamā'opo'opo faka'osi 'e he Fakamo'uí 'a e me'a na'á Ne ako'ímo fakalotolahi'í e kakaí ke fakahoko ia 'i he'enu mo'uí (vakai ki he talanoa fakatātā 'o e Samēlia Leleí, Luke 10:30–37). 'I he faka'osinga 'o ha lēsoni, 'oku totonu ke ke toe fakamanatu mo to'o kongokonga lalahi 'a e me'a kuo ako'í. Fokotu'u ha ngaahi founga ki he kalasí ke fakahoko ai 'i he'enu mo'uí 'a e ngaahi tokāteline pe tefito'í mo'oni 'o e ongoongoleléi pea kole ke nau fokotu'u atu ha ngaahi founga kehe.

Fakalotolahi'i ke nau 'ahi'ahi'i ha taha 'o e ngaahi fakakaukau ko 'eni he uike ka hoko mai. 'I ha ngaahi lesoni ki mui ange, te ke lava 'o fehu'i ange pe ko e ha kuo nau ako mei he'enu feinga ke fai ia.

Na'e fakaafe'i ha fanau ako 'i ha kalasi ke nau fai ha ngaue tokoni fakapulipuli 'i he 'aho kotoa pe 'o fe'unga mo ha uike 'e taha. 'I he kamata'anga 'o e kalasi

hoko, na'e kole ange 'e he faiako ke fai ha lipooti nounou. Ne vahevahe loto fiefia 'e ha ni'ihii 'o e kalasi e me'a ne hoko mo e fiefia ne nau a'usii 'i he'enu ngaue'i 'a e lesoni ko 'eni. Na'e hanga 'e he tali fakalotolahi 'a e kau memipa ko 'eni 'o faka'ai'ai 'a e ni'ihii kehe ke nau fakahoko ha ngaue tokoni 'oku lahi ange.

Mahino Kia Koe Ho’o Kau Akó

‘Oku mahu’inga ke mahino kia koe ‘a e ní’ihi ‘okú ke ako’í. Fakakaukau’i ‘a e tu’unga matu’otu’a mo e taukei ‘a ho’o kalsí. ‘Oku ma’u ‘e he kakai to’u kehekehé ha ngaahi fie ma’u kehekehe pea nau ako foki ‘i ha ngaahi founa kehekehe.

Fānaú

‘Oku tupulaki fakatu’asino, fakasōsiale, fakaeloto mo fakalaumālie ‘a e fānaú. ‘I ho’o teuteu ho’o lēsoní, manatu’i ‘a e talēniti, me’a ‘e lava mo e ngaahi fie ma’u ‘a e ki’i tamasi’i pe ta’ahine takitaha.

‘Oku fiefia ‘a e fānaú he mohu founa kehekehé. Faka’aonga’i ha ngaahi tala-noa nounou, ngaahi va’inga faingofua, ngaahi fakatātā, ngaahi lēsoni fakataumu’a mo ha fanga ki’i hiva ke fakamānako pe pukepuke ‘aki ‘enau tokangá.

‘Oku kei ako pē ‘a e fānaú ki he vahevahé, anga-’ofá mo e fa’a kātakí. Tokoni ke nau ikuna’i ‘a e ngaahi tōnounou ‘i he ngaahi tafa’aki ko ‘ení ‘aki ha’o fakamanatu kia kinautolu ‘a e fa’ifa’itaki-’anga ‘a Sisuú mo pou pou’i ke nau muimui kiate Ia.

‘Oku loto falala mo loto tui ‘a e fānaú. Te nau tui ki he me’a ‘okú ke ako’í. Te nau siofi mo muimui ki ho’o sipingá.

To’u tupú

‘Oku fa’a faingata’a ‘a e taimi ko ia ‘i he vaha’a ‘o e kei íkí mo e hoko ‘o fu’u lahi. ‘Oku lava ke lahi ‘a e ngaahi fatongia ‘o e kalasí ‘i honau fāmilí, ‘apiakó mo e ngāue ‘angá. ‘E lava ke tokoni atu ‘a e ngaahi fokotu’u ko ‘ení ke ke tākíekina ‘a e kakai kei talavou’i ki he leleí.

Teuteu 'a e lēsoni kotoa pē ke fe'unga tonu mo 'enau mo'uí. Tokoni ke nau 'ilo'i 'a e founga 'e lava ke tali ai 'e he ongoongolelei 'enau ngaahi fehu'í pea nau fai ha ngaahi fili 'oku lelei.

'E lava pē ke ongo'i 'e he to'u tupú 'oku nau tuēnoa pe 'ikai fakahounga'i kinautolu. Tokoni ke hoko 'a e tokotaha kotoa pē ko ha konga mahu'inga 'o ho'o kalasí. 'Oku hanga 'e he kau ki ha kulupu 'oku 'i ai 'a e ngaahi tu'unga 'ulungāanga 'o e ongoongolelei 'o 'oange ki he to'u tupú ha mālohinga fakalaumālie mo tokoni ke tauhi 'enau mo'uí ke haohaoa.

Fakahaa'i 'okú ke faka'apa'apa'i 'enau ngaahi fakakaukáu. Fakalotolahi'i ke nau kau mai ki he lēsoni pea ke mou alea'i mo e ni'ihi kehé 'a 'enau ngaahi fakakaukáu.

Kakai Lalahi

'Oku fa'a to'u kehekehe 'a e kalasi kakai lalahi pea nau ma'u mo ha hisitōlia pe ngaahi taukei kehekehe. Faka'aonga'i 'a e ngaahi faikehekehe ko 'ení ke fakatupulekina 'aki ho'o kalasí. Fakalotolahi'i 'a e kau mēmipa 'o e kalasí ke nau vahevahe ha ngaahi poto kuo nau ako mei he ngaahi me'a kuo nau a'usiá. Faka'aonga'i lelei honau ngaahi talēnití.

Ako'i 'a e ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelei ke mahino ngofua. 'E tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oni ke fakamahino ki he kalasí pea nau fakahoko 'a e ngaahi mo'oni 'i he'enau mo'ui fakafo'ituitui.

Ngaahi Pale 'o e Faiakó

‘I ho’o hoko ko ha faiakó, te ke lava ‘o a’usia ‘a e fiefia ‘oku ma’u mei hono tokoni ‘i ‘o e ní’ihi kehé ke tupulaki ‘enua ‘ilo ki he ongoongolelé. ‘E tokoni ho’o ngaahi feinga mālohi mo faivelenga ke ako’i ‘a e ongoongolelé ki he ní’ihi kehé ke nau fakatupulaki ha ngaahi fakamo’oni ‘oku mālohi angé ki he Fakamo’uí pea mo’uí’aki ‘a e ngaahi fekaú.

Na’e hoha’a ha faiako Lautohi Faka-Sāpate he na’e tokolahi ha ní’ihi ne nau fe’unga ange ‘iate ia ke faiako. Na’á ne fifili pe na’e fakatupu ko ā ‘e he’ene faiakó ha faikehekehe. ‘I ha Sāpate ‘e taha na’e taki ai ‘a e faiakó ‘e ha taha he kalasí. Na’á ne fakahā ange koe’uhí ko e me’a kuo a’usia ‘e hono husepānití mo e Laumālié ‘i he kalasí, kuó ne tukupā ai ke tānaki faka’aho ‘a e fāmilí ki he lotu fakafāmilí. Kuó ne tukupā foki ke teu-

teu ki he temipalé pea sila’i kinautolu ko ha fāmili. Na’e fakahaa’i ‘e he mē-mipá ni ‘ene ‘ofa mo ‘ene hounga’ia ‘i he ngāue kotoa pē kuo fai ‘e he faiakó ke fakaafe’i mai ai ‘a e Laumālié ki he’e-nau kalasí. Na’e fonu leva ‘a e loto ‘o e faiakó ‘i he fakatōkilalo pea na’e mahino kiote ia ‘a e taumu’a totonu mo e ngaahi pale ‘o e faiakó.

‘I ho’o faiakó, ‘e tāpuekina koe fakataha mo ho’o kau akó. ‘E fakamālohia ho’o ‘ilo ki he ongoongolelé mo ho’o fakamo’oni ki he Fakamo’uí ‘i ho’o ako, teuteu mo ako’i ‘a e ngaahi lēsoni ‘o e ongoongolelé. Te ke ongo’i ha ‘ofa ‘oku lahi angé ki he ní’ihi kehé. Te ke ongo’i e mālohi takiekina ‘o e Laumālié ‘i ho’o mo’uí ‘i ho’o feinga ‘i he loto fakatōkilalo mo e loto faivelenga ke mo’uí’aki ‘a e me’a ‘okú ke ako’i. ‘E fakatupulaki ho’o mo’uí ‘e ho’o ngāue tokoni fakafaiakó.

Fakahoko 'o e Faiako Fakalalakaká 'i he Koló

‘Oku fatongia’aki ‘e he kau palesitenisí fakakoló ‘a e tu’unga fakafaiako lelei ‘oku ma’u ‘i he koló.

Ngaahi Fatongia ‘o e Kou’ōtineita Faiako Fakalalakaká

‘I he fakautuutu ko ia ‘a e tokolahi ‘o e mēmipasipi ‘o e koló, ‘oku uiui’i leva ai ‘e ha mēmipa ‘o e kau palesitenisí mo vahe’i ha kou’ōtineita faiako fakalalakaka ke ne tokanga’i ‘a e fakalalakaka fakafaiakó. Ko e kou’ōtineitá ‘e lava pē ke tangata pe fefine. Ko ha mēmipa ia ‘o e fakataha alēlea ‘a e koló pea ‘okú ne hoko ko ha ma’u’anga tokoni ki he kau taki ‘o e lakanga fakataula’eikí mo e ngaahi houalotú ‘i he’e-

nau feinga ke fakalalakaka hono ako’i ‘o e ongoongoleléi. ‘Oku tokoni ‘a e kou’ōtineitá ki he kau takí ‘i hono palani mo fakahoko ‘a e ngaahi fakataha kou’ōtineita faiako fakalalakaká, pea ‘i he taimi ‘e vahe ange aí, te ne ako’i foki ‘a e kalasi Ako’i ‘o e Ongongoleléi.

Poupou’i ‘o e Kau Faiakó ‘e he Kau Takí

‘Oku fatongia’aki ‘e he kau takí ‘o e lakanga fakataula’eikí mo e ngaahi houalotú ‘a e tu’unga fakafaiako lelei ‘o hono ako’i ‘o e ongoongoleléi ‘i he’enua takitaha houalotú. ‘Oku nau tā ha sīpinga fakafaiako fisifisimu’a pea nau tokoni ke mahino ki he kau akó ‘a hono mahu-

‘inga ‘o honau ngaahi uiuií. ‘Oku nau fakahaa‘i foki ‘enau hounga‘iá, fie tokoni pea mo ha fakalotolahi ki he kau faiako ‘oku nau ngāué. ‘E toe lelei ange ‘a e tu‘unga fakafaiako fisifisimu‘a ‘o e Siasí ‘i he taimi ‘e tokoni ai ‘a e kau takí mo nau poupu‘i e kau faiako ‘i he‘e-nau ngaahi houalotú.

Ngaahi Fakataha Faiako Fakalalakaká

‘Oku totonu ke kau ‘a e taki lakanga fakataula‘eiki, taki ‘o e houalotú pea mo e faiakó ki ha fakataha faiako fakalalakalaka tu‘o taha ‘i he māhina ‘e tolu kotoa pē ke ako ki he ngaahi tefito‘i mo‘oni, ngaahi founa pea mo ha ngaahi taukei ke fakalalakaka ‘aki hono ako‘i pea mo e ‘ilo ki he ongoongolelé. ‘Oku palani mo fokotu‘utu‘u ‘e he kou‘ōtineita faiako fakalalakaká ‘a e ngaahi fakataha faiako fakalalakaká ‘i ha‘ane feongoongoi mo e kau taki lakanga fakataula‘eiki pea mo e kau taki ‘o e ngaahi houalotú. ‘Oku totonu ke fakahoko ‘a e ngaahi fakatahá ‘i ha ngaahi taimi ‘e faingamālie ki he kau faiakó mo e kau takí, kae ‘oua na‘a fepakipaki ia mo e ngaahi houalotu tukupau ‘o e ‘aho Sāpaté. Ko hono fakalūkufuá, ‘oku ‘ikai totonu ke toe lōloa ange ‘a e fakatahá ni ‘i he houa ‘e tahá.

‘E lava ke kau ‘i he fakataha faiako fakalalakaká:

- Ha pōpoaki nounou mei ha mēmipa ‘o e kau palesitenisī fakakoló pe ko ha taki lakanga fakataula‘eiki pe taki

‘o ha houalotu ‘o fekau‘aki mo ha tefito‘i mo‘oni fakafaiako pe fekau‘aki mo hono akó.

- Hano fakahoko ha ako fekau‘aki mo ha founa pe pōto‘i fakafaiako ‘e ha taki lakanga fakataula‘eiki pe taki ‘o ha houalotu pe ko ha faiako.
- Ha taimi mo‘oe kau faiakó mo e kau takí ke nau fevahevahe‘aki ha ngaahi fakakaukau mo alea‘i ha ngaahi founa ke tokoni‘i ‘aki ha ni‘ihi tukupau ‘i he kalasí.

‘I he faka‘au ko ia ke tokolahi ‘a e kau faiako mo e kau taki ‘i he koló, ‘e lava leva ke fakahoko ha fakataha faiako fakalalakalaka tu‘o taha he kuata kotoa pē ma‘á e:

- Kau faiako mo e kau taki ‘o e kāinga-lotu ta‘u 18 ki ‘olungá.
- Kau faiako mo e kau taki ‘o e kāinga-lotu ta‘u 12 ki he ta‘u 17.
- Kau faiako mo e kau taki ‘o e Palaimelí.

‘E lava ke fokotu‘utu‘u ‘a e ngaahi fakatahá ni ke lava ‘o fakahoko ‘a e fakataha ‘e taha he māhina takitaha.

Ko e Kalasi ki hono Ako‘i ‘o e Ongoongolelé

‘Oku ‘omi ‘e he kalasi ki hono Ako‘i ‘o e Ongoongolelé ha makatu‘unga ke tokoni‘i ‘aki e kāingalotú ke nau hoko ko ha kau faiako lelei ange ‘o e ongoongolelé ‘i honau ngaahi ‘apí pea mo e ngaahi fakataha‘anga ‘a e Siasí. ‘Oku

‘oatu ha fakamatala ‘o e kalasí ‘i he peesi 25–27 ‘o e tohi fakahinohinó ni. ‘Oku ako’i ‘a e kalasí ‘e he kou’ōtineita faiako fakalalakaká tuku kehe ‘o ka toki ui ‘e he palesiteni fakakoló ia ha mē-mipa ‘o e koló ke faiako ai.

‘Oku fakaafe’i ‘e he kau palesitenisī fakakoló ‘a e kāingalotú ke nau kau ki he kalasí. Ko hono fakalūkufuá, ‘oku ‘ikai totonu ke laka hake he toko 10 ‘a e kāingalotu ‘e kau ki he kalasí ni ‘i ha taimi ‘e taha, kae lava ke kau kakato ki he lēsoní ‘a e tokotaha kotoa.

Fakamatala ki he Kalasi Ako'i 'o e Ongoongolelei

'Oku 'omi 'e he kalasi Ako'i 'o e Ongoongolelei ha faingamālie ki he kā-ingalotu kotoa pē 'o e Siasí ke nau ako ai ki he founga te nau hoko ai ko ha kau faiako lelei angé. Ko e faiako 'o e kalasí ni ko e kou'otineita faiako fakalalaká pe ko ha faiako mohu taukei ne uiui'i 'e he palesiteni fakakoló. 'E lava ke ako'i e kalasí ni lolotonga 'a e Lautohi Faka-Sāpaté pe ko ha taimi kehe 'e faingamālié. Kapau 'oku fai 'a e kalasí ma'á e kau taki mo ha kau faiako 'o ha houalotu pau, 'e lava ke ako'i ia ko ha kongá 'o 'enau fakataha ako fakatakimu'a anga mahení. 'I he feitu'u 'e hanga ai 'e he mama'o 'o e nofó mo e ngaahi me'angāue 'e ala ma'ú 'o fakafaingata'a'ia'i ha muimui ki he founga anga-maheni 'o e Lautohi Faka-Sāpaté, 'e lava ke fakakaukau'i hano tānaki fakataha'i 'o e ako 'i 'apí mo ha ngaahi kalasí 'e ni'ihí ('a ia ko e kalasi takitaha 'e fakahoko ai ha lēsoni 'e fā).

'Oku 'oatu e ngaahi fakakaukau ki he lēsoni takitaha 'i he tohi fakahinohinó ni. 'I hono teuteu ko ia 'e he faiakó ha lēsoni, te ne lava 'o fakaaonga'i 'a e ngaahi fokotu'u 'i he kongá ko e "Faka'aonga'i ha Ngaahi Founga Fakafaiako Kehekehe." 'I he faka'osinga 'o e lēsoni takitaha, 'oku totonu ke fakalotolahi'i 'e he faiakó 'a e kalasí ke nau ngāue'i pe fakahoko e me'a kuo nau akó 'i he 'aho ko iá, 'o tatau pē 'i ha kalasi faka-Siasí pe 'i ha efiafi fakafāmilí 'i 'apí. 'E hanga 'e he me'á ni 'o fakatupulaki mo'oni 'enau fakalalakala fakafaiakó. Tukukehe 'o ka fakatokanga atu,

'oku totonu ke ako'i 'a e kalasí 'i ha vaha'a taimi ko e uike 'e 8 'o fakatau mo e taimi tēpile ko 'ení. 'Oku fakataumu'a e ngaahi fokotu'u 'i laló ki he faiako 'o e kalasi ko iá.

Uike 1

'Oange ki he mēmipa takitaha 'o e kalasí ha tatau 'o e tohi fakahinohinó ni pea mou vakai'i hono hokohokó. Fakatefito 'a e lēsoni 'i he talateu mo e kongá ko e, "Teuteu'i Fakalaumālie Koe." Fakamamafa'i e mahu'inga ke vaha'i kitá pea mo hono mo'ui'aki 'a e ongoongolelei ke mo'ui taau ai ke ma'ú e Laumālié.

Uike 2

Tokanga taha ki he "Ofa 'Ia Kinautolu 'Okú ke Ako'i," 'a ia 'oku 'i he kongá ko e "Faiako 'o Hangē ko Sisuú." Vakai foki ki he ngaahi 'ulungāanga fakato'u kehekehe 'i he peesi 19–20 'o e tohi fakahinohinó ni. Kole ki he kalasí ke nau vahevahe atu ha ngaahi me'a ne nau a'usia 'a ia kuo ola lelei ai ha'anau tokoni'i ha mēmipa 'o e fāmilí pe kalasí 'i he 'ofá. Te ke lava foki 'o alea'i 'a e founga 'e tokoni ai 'a e kau faiakó mo lehilehi'i 'a e mēmipa kotoa pē 'o fakatau mo 'ene ngaahi fie ma'ú, tautefito ki he kau ului fo'ou mo e ni'ihí 'oku faingata'a'ia fakaasinó.

Uike 3

Tokanga taha ki he "Ako'i 'a e Ngaahi Mo'oni 'o e Ongoongolelei," 'a ia 'oku 'i

he kongā ko e “Faiako ‘o Hangē ko Sīsuú.” Fakamamafa’i ‘a e mahu’inga hono ako’i faivelenga, mahino mo faingofua ‘o e tokātelinē ‘aki ha’o faka’oonga’i ‘a e folofolá ‘i ho’o faiakó mo fokotu’u ha palani ki hono ako fakatāu-taha ‘o e ongoongoleléi.

Uike 4

Tokanga taha ki he “Faiako ‘aki ‘a e Laumālié,” ‘oku tu’u ‘i he kongā ‘oku ui ko e “Faiako ‘o Hangē ko Sīsuú.” Tokoni ke ongo’i ‘e he kau mēmipa ‘o e kalasí ‘oku pou pou’i kinautolu ke nau lava ‘o mo’ui taau ke ma’u ‘a e Laumālié ‘i he’enu faiakó. Tokoni ke nau ‘ilo’i mo muimui ki he Laumālié.

Uike 5

Tokanga taha ki he “Fakaafe’i ‘a e Ako Fakamātoató,” ‘oku tu’u ‘i he kongā ‘oku ui ko e “Faiako ‘o Hangē ko Sīsuú.” Fakamamafa’i ha ngaahi founga pau ‘e lava ai ‘a e kau faiakó ‘o tokoni kia kinautolu ‘oku nau ako’i ke nau tali honau fatongia ke ako ‘a e ongoongoleléi pea toe kakato ange ‘a ‘enu mo’ui-‘aki iá.

Uike 6

Tokanga taha ki he “Fakatupu ha ‘Ātakai ‘o e Akó” ‘a ia ‘oku tu’u ‘i he kongā ko e “Faiako ‘o Hangē ko Sīsuú.” Tokoni ke mahino ki he kau mēmipa ‘o e kalasí ‘a e founga ke fokotu’u ‘aki ha ‘ātakai ‘e lava ke kau ai ‘a e tokotaha kotoa pea mo fie ako.

Uike 7

Tokanga taha pē ki he kongā ko ia ‘oku ui ko e “Faka’oonga’i Ha Ngaahi Founga Fakafaiako Kehekehe.” ‘Oku fie ma’u ki hano fai ‘o ha lēsoni ‘oku leleí ‘a e fakakaukaú mo e mohu foungá, pea ‘e tokoni lahi heni ‘a e ngaahi nāunau ‘i he kongā ko ‘ení. Kole ki he kau mēmipa ‘o e kalasí ke nau fakatāta’i pe fakamatala’i ha ngaahi me’a ne hoko kia kinautolu ‘i he ngaahi founga faiako ko ia ‘oku fakamatala’i he kongā ko ‘ení.

Uike 8

Tokanga taha ki he kongā ko ia ‘oku ui ko e “Teuteu Ho’o Lēsoni.” Tokoni ke mahino ki he kau mēmipa ‘o e kalasí ‘a e mahu’inga ‘o e kamata kei taimi hono teuteu ‘o e lēsoni, mo alea’i ‘a e founga ke palani ai hono fakahoko lelei ‘o e ngaahi lēsoni.

Te ke lava ‘o fakamamafa’i ‘i he taimi totonu he lolotonga ‘o e kalasí ‘a e ngaahi me’a ‘oku hā ‘i he kongā ko e “Ngaahi Pale ‘o e Faiakó.” Kole ki he kau mēmipa ‘o e kalasí ke nau fakamatala ki ha ngaahi founga kuo tāpuekina ai ‘enu mo’ui ‘e ha kau faiako pea mo ha ngaahi founga kuo nau lava ai ‘i he’enu hoko ko e kau faiakó, ‘o tokoní’i ha ní’ihi kehe.

‘I he ‘osi ‘a e kalasí, pou pou’i ‘a e kau mēmipa ‘o e kalasí ke nau hokohoko atu ‘enu fakalalakala ‘i honau tu’unga ko e kau faiakó. Kapau ko ha kau faiako pē ne toki uiui’i fo’ou ki he loki akó,

‘oku totonu ke talanoa honau kau taki lakanga fakataula’eikí pe taki fakahoualotú mo kinautolu ‘o fakataukei’i nou-nou kinautolu ki he kalasí pea mo hono kau mēmipá. Ka hili ia, ‘oku totonu ke nau toutou lipooti ‘enau ngaahi fakalalaká pea mo alea’i mo honau kau taki ‘i he lakanga fakataula’eikí pe ngaahi houalotú ha’anau ngaahi fie ma’u pau pea mo ha ngaahi faingata’a.

‘E lava pē ke nau fakaafe’i ha takimu’a ke ‘a’ahi ange ki he ‘enau kalasí ‘o tokoni ‘i ha fa’ahinga founa pē. ‘E hoko ma’u pē ‘a e kou’ōtineita faiako fakalalaká ko e ma’u’anga tokoni ki he kau faiako kotoa pē—kia kinautolu ‘e ui ko e kau faiako ‘i he loki akó pea mo kinautolu ‘oku faiako ‘i honau ngaahi fāmili pe ‘i ha ngaahi fatongia fakatakimu’á.

Ma'u 'o e Ngaahi Nāunau 'a e Siasí mo e Fakamatala Fekau'aki mo e Hisitōlia Fakafāmilí

'E lava ke ma'u 'e he kau taki fakaloto-fonuá mo e toenga 'o e kāingalotú 'a e ngaahi nāunau 'a e Siasí, kau ai 'a e folofolá, ngaahi kalasi ke fakahokó, ngaahi makasini 'a e Siasí, kāmení, mo e vala temipalé, mei honau senitā tufaki'anga nāunau 'o e Siasí pe senitā tokoní, Senitā Tufaki'anga Nāunau 'i Sōlekí pe

fakafou he tu'a-sila 'initaneti 'o e Siasí, 'a ia ko e www.lds.org.

'E lava foki ke ma'u e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e ngāue hisitōlia fakafāmilí mei he tu'a-sila 'initaneti 'a e Siasí ki he hisitōlia fakafāmilí, 'a ia ko e www.familysearch.org.

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISI
'O E KAU MĀ'ONTONI
'I HE NGA'HI 'AHO
KIMUI NĪ

TONGAN

34595 900